

Rustam DUSHANOV,

O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Akademiyasi dotsenti, psixologiya fanlari nomzodi

O'zMU professori D.Muxamedova taqrizi asosida

ICHKI ISHLAR ORGANLARI TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATIGA PSIXOLOGIK YONDOSHUVLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining o'ziga xos psixologik xususiyatlari va uni rivojlantirish omillariga oid fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: psixologik yondoshuv, psixologik qonuniyat, kasbiy yaroqlilik, anglanilgan va anglanilmagan motivlar, psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologik maslahat, kasbiy kuzatuvchanlik, kommunikatsiya, psixologik refleksiya.

PSIXOLOGICHESKIYE PODXODI K OPERATIVNO-ROZISKOVOY DEYATELNOSTI ORGANOV VNUTRENNIX DEL

Annotatsiya

V dannoy statye bili izlojeni mneniya i vzglyadi v selyax povsheniya spetsificheskix kachestv i faktorov vliyayushix na rizvitiya psixologicheskoy osobennosti subyektov v psixologii operativno-rozisknoy deyatelnosti

Klyuchevye slova: psixologicheskii podxod, psixologicheskaya zakonomernost, professionalnaya prigodnost, osoznanniye i neosoznanniye motivi, psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologicheskaya konsultatsiya, professionalnaya nablyudatelnost, kommunikatsiya, psixologicheskaya refleksiya.

PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO QUICK SEARCH ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Annotation

There are noticed thought-meditations about psychological peculiarities and its developing factors of operational-search activity subjects in this story.

Keywords: Psychological approach, psychological legality, professional available, understandable and non understandable motivations, psychodiagnostic, psychocorrection, psychological advise, professional observation, communication, psychological reflection.

Bugungi kunda mamlakatimizda ichki ishlar organlari sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, 2016 yil 16 sentabrda O'zbekiston Respublikasining «Ichki ishlar organlari to'g'risida»gi, 2012 yil 25 dekabrda «Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida»gi qonunlari hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 10 aprelda «Ichki ishlar organlarining faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, jamoat tartibini, fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlashda ularning mas'uliyatini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5005-son farmoni hamda 2017 yil 16 avgustda «Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3216-sonli, 2017 yil 29 noyabrda «Ichki ishlar organlari kadrlari bilan ishlash va ularning xizmatini tashkil etish tartibini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 3413-sonli qarorlari ham Vatan himoyasi, yurt osoyishtaligi hamda davlat kelajagi uchun jonkuyar, olijanob, fidoyi, o'z xizmat burchini sidqidildan bajaradigan vijdonli xodimlarni tarbiyalab yetishtirish vazifasini qo'yimoqda. Chunki bugungi murakkab sharoitda ichki ishlar organlari xodimlari, jumladan tezkor-qidiruv xodimlarining xalq oldidagi nufuzini ko'tarish, ularga bo'lgan ishonchini mustahkamlash bevosita ana shu islohotlar samarasiga bog'liq.

Mazkur islohotlarni ichki ishlar organlari tezkor-qidiruv faoliyati sohasida ham amalga oshirishda psixologik bilimlarga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotganligi:

birinchidan, ichki ishlar organlari tizimida professionallashtirish jarayonining kuchayib borishi barcha tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining kasbiy – ruhiy

jihatdan jinoyatchilar dunyosiga qarshi doimo shay turishi zarurligi;

ikkinchidan, globallashtirish jarayonlarining ham ijobiy, ham salbiy ta'siridan ruhiy zo'riqlashning oldini oluvchi psixologik usul va vositalarining zamonaviy avlodlarini yaratish va ular orqali tezkor xodimlarni yangi vazifalarni bajarishga tayyorlash;

uchinchidan, ichki ishlar organlari tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining xizmat vazifalarini bajarish chog'ida olgan ruhiy jarohatlarini bartaraf etish uchun psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologik kuzatuv, psixologik maslahat tizimini shakllantirish;

to'rtinchidan, ekstremal sharoitlarda ichki ishlar organlari tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining xizmat jamoalarida ma'naviy-axloqiy muhitni yaxshilashning psixologik omillarini ishga solishning psixologik metodikasini ishlab chiqish;

beshinchidan, jinoyatchilikning oldini olish maqsadida olib borilayotgan tezkor profilaktik chora-tadbirlar doirasida tezkor xodimlarga muntazam ravishda psixologik yordam ko'rsatishni yo'lga qo'yish kabilar bilan belgilanadi.

Prezidentimizning «Jinoyat-qidiruv faoliyatida jiddiy nuqsonlar uchramoqda, ayrim joylarda huquqni muhofaza qilish idoralari o'rtasidagi hamkorlik talab darajasida emas. Qidiruvda yurgan aksariyat shaxslarning qo'lga olinmayotgani ular g'oyat tashvishli holdir»[1] degan fiqrlarida katta ma'no bor.

Shu nuqtai nazardan, tezkor-qidiruv faoliyatining samaradorligini belgilovchi omillarni tahlil qilish va uning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, shu orqali mazkur faoliyatni takomillashtirishning psixologik qonuniyatlari va

mexanizmlarini ishlab chiqish va yo'lga qo'yishga oid bir qator ilmiy yondoshuvlar mavjud. Jumladan, bir qator olim (A.I. Alekseyev, D.V. Grebelskiy, I.A. Klimov va boshq.) lar tomonidan ushbu yo'nalishga oid quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilgan. YA'ni;

- Tezkor-qidiruv faoliyati subyektlari, xodim, agent va uchrashuv xona egalari individual-psixologik xususiyatlari va ruhiy-irodaviy holatini o'rganish;

- qidiruvda bo'lgan shaxslarning psixologik qiyofasini yaratish, tusmollarni tuzish va ularning ruhiy holati hamda xatti-harakatini o'rganish;

- tezkor bo'limlarda, bo'lajak professional xodimlarni tanlab olishda ularning psixik jarayonlari, individual-psixologik xususiyatlari va hissiy-irodaviy holatlarini o'rganish;

- tezkor xodimlarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida ularning ruhiy holatini hisobga olish[2].

Yana bir guruh olim (G.K.Sinilov, V.A. Cherepanov, V.M.Shevchenko va boshq.)lar mazkur faoliyatning psixologik omillari, tezkor xodim va boshqa ishtirokchilar uchun e'arur bo'lgan professional xususiyatlarga psixologik baho berish, bu xususiyatlarni aniqlash va takomillashtirish yo'l-yo'riqlari haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirishgan[3].

Bugungi kunga kelib, mazkur faoliyat bo'yicha psixologik yondoshuvlar quyidagi yo'nalishlarda olib borilmoqda. Bular:

- ichki ishlar organlari tezkor-qidiruv faoliyati bo'limlarini boshqarishning ijtimoiy-psixologik jihatlari o'rganish;

- tezkor-qidiruv faoliyati uslublari asosida, tezkor xodimlarning ish jarayonini boshqarishini tashkil qilish maqsadida, ilm-fan yutuqlariga mos keladigan asosiy psixologik koidalarni tadqiq etish;

- tezkor-qidiruv faoliyatida foydalaniladigan kuch va harakatlarining psixologik jihatlari kompleks ishlab chiqish hamda amaliyotda ko'p uchraydigan vaziyatlarda mazkur usul va vositalarni qo'llashni hisobga olish;

- jinoyatchilikka qarshi kurash olib borishda, alohida tezkor xizmatlar yunalishlarining uslublari yaratish va qo'llashni tashkil qilishning psixologik xususiyatlarini o'rganish;

- tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining ruhiy-irodaviy holatlari va tashqi hamkorlikning psixologik komponentlarini tadqiq etish.

Albatta, ushbu yo'nalishlar tezkor - qidiruv faoliyati psixologiyasi predmetining kattagina qismini yoritadi.

Bizning fikrimizcha, tezkor qidiruv faoliyati psixologiyasi - bu tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining psixologik qonuniyatlari va maskur faoliyatni takomillashtirish mexanizmlari hamda usullarini o'rganadi.

Chunki, har bir shaxs qaysi kasb egasi bo'lishidan qat'iiy nazar, bilishning eng murakkab obyekti bo'lib, u doimo rivojlanishda, o'sishda, o'zgarishda bo'ladi va shu asosda shaxsiy, kasbiy jihatdan shakllanib boradi. Shu bilan birga, shaxs o'zi haqida to'liq tasavvurga ega bo'lmaydi, ya'ni xulqi, xatti-harakatlari mohiyatini hamma vaqt ham anglab yetavermasligini kuzatish mumkin. Shaxsning xulqi, ruhiyatiga ta'sir etuvchi kuchlar, psixologik omillar shu qadar xilma-xilki, ularning hammasini o'rganib ham u yoki bu inson haqida batafsil ma'lumotga bo'lish yoxud unga to'liq tavsif berishning imkoniyati yo'q. Bunday omillar qatori (anglangan

va anglangan motivlar, mayllar va boshq.)da shaxsning o'zi ham anglab yetavermaydigan, lekin uning ruhiyati, xulqining namoyon bo'lishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ong osti jarayonlari ta'sirini inobatga oladigan bo'lsak, tezkor-qidiruv faoliyati psixologiyasi fani doirasida o'rganiluvchi shaxs psixikasining naqadar murakkab ekanligini tasavvur qilish mushkul emas.

Shu ma'noda, tezkor xodimning izlanishi, ijodkorligi, uning bilimi, ko'nikmasi, malakasi, yo'nalganligi va hayotiy tajribasi bilan mustahkam-lanib borilishi uning malakali mutaxassis sifatida kamol topishini ta'minlaydi. Tezkor-qidiruv faoliyati psixologiyasining asosiy vazifasi shu ijodkorlikning muhim omillarini ilmiy tadqiq qilish, qidirib topish, aniqlash va ularni shakllantirish hamda rivojlan-tirishning eng samarali usullarini aniqlashdan iboratdir.

Shu nuqtai nazardan, tezkor-qidiruv faoliyatida psixologik bilimlarning zarurati quyidagi masalalarni yoritishda namoyon bo'ladi, jumladan:

- tezkor-qidiruv faoliyati subyektlari va jamoalarining psixologiyasini har tomonlama o'rganish;

- tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining individual-psixologik xususiyatlari va imkoniyatlarini tadqiq qilish;

- jabrlanuvchi, ayblanuvchi, guvoh, gumon qilinuvchi va boshqa shaxslarning ongi, ruhiyati, ongillik va ongsizlik holatlarini o'rganish;

- tezkor-qidiruv faoliyati subyektlarining maxsus vazifalarni bajarishga yaroqliligining psixologik mohiyatini ochib berish;

- tezkor-qidiruv faoliyatining psixologik tamoyillari va usullarini ishlab chiqish;

- tezkor-qidiruv faoliyatiga oid muhim ma'lumotlarni olish maqsadida turli toifadagi shaxslar bilan ishonchli psixologik aloqa o'rnatish hamda psixologik ta'sir ko'rsatish usullarini yaratish;

- mazkur faoliyatga oid muammolarni obyektiv, ilmiy asoslangan holda baholash va bartaraf etish usullarini tavsiya etish;

- turli toifadagi shaxslar bilan ishonchli muloqot olib borish usullarini va rivojlanishining psixologik qonuniyatlarini ishlab chiqish;

- jinoyatchi shaxsining tuzilishi, uning faoliyati va faolligini o'rganish orqali olingan nazariy va amaliy xulosalarni yaratish;

- tezkor-qidiruv faoliyatida namoyon bo'ladigan psixik hodisalarning psixologik qonuniyatlarini o'rganish. Ayni vaqtda shuni ta'kidlab o'tish joizki, hozirda psixologik bilimlar tezkor-qidiruv faoliyatida ilmiy darajada emas, balki o'z-o'zidan tizimsiz holda qo'llanilmokda, bu sohada ilmiy qarashlar ham kamchilikni tashkil etadi. Shu sababli bugungi kunda ichki ishlar organlarining tezkor-qidiruv faoliyatida psixologik bilimlarni targ'ib qilish va qo'llashning samarali muqobil tizimini ishlab chiqish va tashkil etish zarurati vujudga keldi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 16 avgustdagi «Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3216-sonli qaroriga asosan IIV Akademiyasida «Xizmat faoliyati psixologiyasi» yo'nalishi tashkil etildi. Bu esa o'z vaqtida, bugungi zamon talablariga mos psixologlarni tayyorlash va ichki ishlar organlari xodimlarini psixologik bilimlar bilan qo'llantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 9 февраль куни ички ишлар органлари фаолияти, тизимда мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилишида сўзлаган нутқи.
2. Душанов Р.Х. Тезкор-қидирув фаолияти психологияси. Дарслик. Тошкент. ИИВ Академияси. 2015. 27 б.
3. Шевченко В.М. Психология оперативно-розыскной деятельности. Учебник – 2-е изд., Москва. 2012. – 25 с.